

Leiden, 1996

Dit was zijn favoriete moment van de dag. Gezeten op de bank in zijn werkkamer, met zijn voeten rustend op de keurig opgeruimde salontafel, stak Peter de Haan de brand in een cigarillo. Hij keek uit op het water van de Witte Singel met daarachter de Universiteitsbibliotheek. Het was half zes, de Faculteit der Archeologie was zo goed als verlaten. Hoewel het niet verboden was te roken op de kamer zette hij toch het raam op een kier om de ergste rooklucht te verdrijven. Niet iedereen kon de geur van een sigaartje, die hij zelf altijd als rustgevend ervaren had, waarderen. Nu kon het raam nog open, vanaf zes uur zou het inbraakalarm automatisch ingeschakeld worden.

Veel van zijn studenten en waarschijnlijk ook enkele collega's zouden op dit moment zitten te eten aan de lange tafels van het universiteitsrestaurant dat deel uitmaakte van het LAK-gebouw naast de Faculteit. Maar Peter koesterde ogenblikken als deze waarop hij alleen, in totale stilte, de dag aan zijn geestesoog voorbij kon laten trekken, starend naar de rook die naar het plafond omhoogkringelde en soms opeens uiteen waaide door een tochtvlaag.

Het was een rustige dag geweest. Twee colleges, 's ochtends Inleiding in de Archeologie voor eerstejaarsstudenten en aan het einde van de middag de werkgroep voor ouderejaars geschiedenisstudenten over de geschiedenis van Leiden. Als historicus van huis uit was hij een wat vreemde eend in de bijt binnen de Faculteit, maar als auteur van verschillende boeken over de geschiedenis van de sleutelstad was hij meer en meer betrokken geraakt bij archeologische opgravingen die in de regio plaatsvonden. Toen hij als buitenstaander de vacature Regionale Archeologie had mogen vervullen, waren er scheve gezichten geweest binnen de vakgroep en de weerstand was bij sommigen nog altijd niet verdwenen. Nu pendelde hij heen en weer tussen dit gebouw en de vakgroep Geschiedenis, waar hij ook weer niet helemaal bij hoorde. Hij was nooit een man van conflicten geweest en vond het moeilijk te laveren tussen de klippen

van het universitaire leven met al zijn verschillende groepen, belangentegenstellingen en vakgenoten die jaloers waren op elkaars succes.

Peter keek zijn kamer rond. De wand werd geheel in beslag genomen door volle boekenkasten. Ervoor bevonden zich de geordende stapels nog ongelezen vakliteratuur, en daar weer op had hij een stapeltje papers gelegd die hij nog moest beoordelen. Aan de muur naast zijn bureau waren met punaises grote stukken behangpapier vastgeprikt, waarop hij zijn ideeën, invallen en associaties opschreef. Veel gepriegel, grote pijlen in verschillende kleuren, schema's en overzichtjes kriskras door elkaar heen. Voor hem was het een manier om orde in de chaos te scheppen.

Boven de bank waar hij op zat hingen drie ingelijste posters. Links een geschilderde reproductie van het beroemde schilderij van Gustaaf Wappers van burgemeester Pieter van der Werff, die tijdens het Spaanse beleg van Leiden enkele weken voor de bevrijding van de stad zijn lichaam aan de hongerende bevolking aangeboden zou hebben. Peter had de reproductie gekregen van de gemeente Leiden als dank voor zijn verdiensten voor de stad. Eronder stonden de voor echte Leidenaren bekende woorden: *'Eten heb ik niet, maar ik weet dat ik eens moet sterven. Als gij dan door mijn dood geholpen zijt, slaat de handen aan dit lichaam, snijdt het in stukken en deel het uit zover als mogelijk is. Ik ben dan getroost.'* In het midden een poster van *Het Laatste Avondmaal* van Leonardo da Vinci, met het dramatische moment waarop Jezus en Judas, laatstgenoemde met de geldbuidel in de handen, samen het brood vasthouden. Zelf gekocht in Milaan in 1978, in de zomer na zijn eindexamen op zijn eerste reis zonder ouders, vlak voor begonnen werd met de restauratie van het fresco. En rechts een grote zwart-witfoto van de paus tijdens zijn eerste rondrit in de pausmobiel met het kogelwerende glas.

Er klonken voetstappen op de gang; aan het geklikklak te horen was het een dame op hakken. Om de zoveel seconden stopte het even, waarschijnlijk omdat ze bij iedere deur stilstond om het naambordje te lezen. Ze was niet bekend hier dus. De voetstappen kwamen dichterbij en door het melkachtige glas van zijn deur zag hij dat de vrouw stil had gehouden. Ze leek even te aarzelen en klopte toen op de deur, zachtjes alsof ze het al opgegeven had op dit uur nog iemand aan te treffen.

‘Binnen!’ riep hij.

De deur ging open en in de opening verscheen een jonge vrouw met halflang donkerblond krullend haar en een lichte blos op haar wangen, gekleed in een keurige, wat tuttige blouse met een strik, een strakke spijkerbroek en op pumps met – inderdaad – hakjes. In haar hand hield ze een flink formaat schoudertas, meer praktisch dan elegant, waar met gemak een multomap in zou passen. Hij kende haar: ze volgde bij hem de werkgroep Geschiedenis van Leiden. Tijdens de werkgroep zat ze altijd ijverig aantekeningen te maken, maar zei niet veel. Dat gold overigens voor de meeste studenten: te verlegen om iets te zeggen of te slecht voorbereid om iets zinnigs te melden. Hoe heette ze ook alweer... O ja, Judith. Judith Cherev.

‘Kom verder, Judith,’ nodigde hij haar uit. ‘Wat kan ik voor je doen?’ Hij ging rechtop zitten en wapperde wat met zijn hand om de rook te verdrijven, als een schooljongen die in het fietsenhok betrapt was.

‘Sorry dat ik u lastigval, zo zonder afspraak. Ik had u nog aan willen schieten, maar u was zo snel weg. Ik heb u vorige week een elektronisch bericht gestuurd. Kunt u zich dat nog herinneren? U zult vast wel meer berichten krijgen. Het ging over mijn eindscriptie, ik had een eerste opzet ervoor gemaakt.’ Ze was in de deuropening blijven staan, bescheiden, maar tegelijkertijd met een zekere vastberadenheid.

Sinds kort maakten ze aan de universiteit gebruik van elektronische post, de zogeheten ‘e-mail’. Volgens Peter was dat een overbodige vernieuwing, maar de tijd zou het leren.

‘Ik heb je bericht wel voorbij zien komen,’ loog hij. ‘Waar ging het ook alweer over?’

Hij nodigde haar uit de kamer in te komen en te gaan zitten.

‘Ik ben laatstejaars geschiedenis en ik wil mijn eindscriptie schrijven over de geschiedenis van het jodendom in Leiden. Ik wilde me vooral richten op een bepaalde joodse koopman die in de ban raakte van rabbi Zwi.’

‘Ah, Sjabtai Tsvi, de Messias.’

‘Nee, dat was hij niet,’ zei ze, blijkbaar feller dan ze gewild had, want ze verontschuldigde zich direct. ‘Maar veel mensen dachten dat inderdaad. Ik wil een beeld schetsen van het vroege jodendom in Nederland en dan dus inzoomen op Leiden en daarbinnen weer op die koopman.’

‘Je bent zelf joods?’

‘Ja, inderdaad. Judith, tamelijk joodse naam.’ Ze glimlachte even.

‘Onthoofdde zij niet iemand? Gevaarlijke vrouw. Komt Judith niet voor in dat verhaal over...’

Zijn zin werd onderbroken door de telefoon.

Peter gebaarde Judith nog even te blijven zitten. Toen hij haar passeerde om de telefoon op te nemen ving hij een vleugje parfum op, en even stakte zijn adem. De geur kwam hem bekend voor, maar hij kon hem niet direct plaatsen.

‘Hé Peter, je moet snel komen,’ klonk de opgewonden stem van Thomas Konijnenberg. ‘Het is ongelooflijk wat we gevonden hebben.’

Thomas had de dagelijkse leiding bij de opgraving van het Romeinse fort Matilo, op de grens van Leiden en Zoeterwoude. Voordat de nieuwe wijk Roomburg gebouwd zou worden, hadden de stadsarcheologen van Leiden tijd gekregen om het gebied te onderzoeken. Omdat dit gebied deel had uitgemaakt van de noordgrens van het Romeinse Rijk, werden er regelmatig overblijfselen uit die tijd gevonden. De nu gevonden resten van een Romeins castellum, die overeenkwamen met de opgravingen van een vroeg-Romeins legerkamp in Nijmegen, waren uniek voor de regio. Maar zo opgewonden als Thomas nu klonk had Peter hem nog niet gehoord.

‘Ik vlieg al,’ grapte Peter. ‘Maar kun je vast een tipje van de sluiters oplichten?’

‘Een masker! Brons, een viziermasker, en dan in heel goede staat, waarschijnlijk het mooiste dat ooit in Germania Inferior gevonden is. Het is verbluffend, alsof een Romeinse soldaat uit die tijd je rechtstreeks aankijkt. Oog in oog met de geschiedenis. Je moet het echt zelf zien. We hebben hem Gordon gedoopt, hahaha!’

‘Gordon? Die Amsterdamse krullenbol?’ Peter begon theatraal te zingen: ‘Kon ik maar ééééven bij je zijn.’

‘Precies. Als twee druppels water. Ik bel Hogers ook even, hij zal dit leuk vinden, zo vlak voor zijn pensioen. Maar kom nu maar, dan kun je het zelf zien! Ik ben nog alleen hier, de rest is al naar huis. Morgen is iedereen vrij voor 3 oktober. Als je snel komt, wacht ik nog even op je. En er is meer, Peter, er is meer. Daarom bel ik je. Ik heb hem gevonden en jij bent de eerste die het weet.’

‘Dat is goed, ik... Wat bedoel je, er is meer? Wie heb je gevonden? Bedoel je...’ Maar Thomas had alweer opgehangen.

Luttele seconden later hoorde hij de telefoon overgaan in de kamer ernaast. Thomas liet er geen gras over groeien.

Peter stond nog even met de hoorn in zijn hand en voelde een steek van jaloezie door zich heen gaan. Maar hij moest niet zeuren, hij stond niet met zijn voeten in de klei, dus zou hij ook nooit dergelijke vondsten doen. Rond het beroep van archeoloog bleef voor hem toch altijd nog die romantiek uit zijn jeugd hangen. De Indiana Jones-achtige avonturen... Elk moment kon je stuiten op een bijzondere schat uit het verleden die na honderden jaren verborgen te zijn geweest weer tevoorschijn kwam.

Judith kuchte. Hij was haar aanwezigheid even vergeten. Zoals ze daar zat op het puntje van de bank alsof ze elk moment op kon staan, het licht dat een mooie glans op haar haren legde... Ineens wist hij weer aan wie ze hem deed denken. Israël, 1978; na zijn middelbareschooltijd was hij een paar maanden op een kibboets gaan werken. Sabrina. God, wat was hij verliefd geweest...

‘Magie Noire?’ vroeg hij.

Ze keek hem vragend aan.

‘Magie Noire, je parfum. Lancôme. Je hebt het nu op, toch?’

Ze lachte, een heerlijke lach. ‘Ja, inderdaad. Knap hoor, niet veel mannen zouden dat weten. U bent een kenner?’

‘Doet me denken aan iemand, lang geleden. Maar goed, ik krijg daarnet een telefoontje. Die opgraving bij Roomburg, ze hebben er iets gevonden. Ze willen dat ik kom kijken.’

Ze keek teleurgesteld.

‘Ga anders mee,’ stelde hij voor. ‘Kun je me onderweg vertellen wat je precies wilt doen. Het duurt niet lang, denk ik. Dan zet ik je daarna wel weer in de stad af.’

Ze aarzelde even, keek hem met een schuin hoofd aan, alsof ze zijn bedoelingen wilde peilen. ‘Dat is goed,’ zei ze. ‘Ik heb toch niets omhanden verder. Als u me wat aanwijzingen geeft kan ik vanavond misschien mijn opzet verder uitwerken.’

Peter pakte zijn autosleutels en deed zijn jas aan. Zijn computer sloot hij niet af omdat hij die avond nog verder wilde werken. Terwijl ze op de gang liepen, zag hij dat er nog licht brandde bij Pieter Hogers, zijn oude leermeester. Normaal was hij rond deze tijd al naar huis, maar nu zette hij vast nog de laatste puntjes op de i van zijn afscheidsrede. Overmorgen, vrijdag 4 oktober, ging hij met emeritaat.

Peter klopte op de deur en deed zonder op antwoord te wachten open. Verstoord keek Hogers om; hij hield de hoorn van de telefoon tegen zijn borst geklemd.

‘Ik ga naar Matilo,’ zei hij. ‘Thomas Konijnenberg belde. Viziermasker gevonden, in prachtige staat. Schijnt op Gordon te lijken, die zanger uit Amsterdam.’

‘Ja, ja, hij belde me net... is goed, is goed,’ antwoordde Pieter verstrooid. ‘Ik hoor het later wel. Ik zit midden in een gesprek. Kom straks maar even verslag doen als je er geweest bent... Ik neem aan dat je nog terugkomt.’ Hij keek even langs Peter heen om een blik te werpen op Judith en knikte kort ter begroeting. Toen draaide hij zich om om aan te geven dat het gesprek afgelopen was.

‘Hij leek wat geïrriteerd,’ merkte Judith op nadat Peter zachtjes de deur gesloten had.

‘Ik had niet zomaar binnen moeten vallen, misschien. Beetje onbeleefd. Maar goed, de opwinding zullen we maar zeggen.’

Ze staken de Witte Singel over naar de parkeergarage onder het gebouw waar de moderne vreemde talen gehuisvest waren, naast de Universiteitsbibliotheek.

‘Is die Thomas een goede vriend van u?’

‘Thomas? Nou, niet direct een vriend nee, meer een soort collega, ook al is hij niet aan de universiteit verbonden. Een paar keer zijn we iets gaan drinken, maar ons contact is wel goed. Ik heb vroeger enkele colleges met hem gevolgd. Goede netwerker ook; we maken deel uit van elkaars netwerk, zo moet je het meer zien.’

Via het trappenhuis daalden ze af naar de parkeergarage.

In de intimiteit van de auto viel Judiths parfum nog sterker op. Peter sloot even zijn ogen.

‘Gaat het goed?’ vroeg ze lachend.

‘Jawel, jawel.’ Hij startte de auto. ‘Maar vertel, je scriptie. Jodendom in Leiden, daar is nog niet zoveel over geschreven. Dat kan een probleem zijn.’

‘Ik weet het, maar in het stadsarchief kwam ik een aantal brieven tegen en een paar oude rekeningen van die koopman op wie ik me wil richten. Die zijn nog niet eerder gebruikt, dus dat leek me op zich al interessant.’

‘Over welke tijd hebben we het dan?’ Hij draaide de auto de Witte Singel op, een brede gracht die zich met veel bochten om het oude stadscentrum heen slingerde. Ze reden langs de sterrenwacht met

zijn karakteristieke koepel. Het zou een ritje van nog geen kwartier zijn.

‘Ik heb een paar documenten gevonden van een koopman Moshe Levi. De vroegste dateert uit 1660 en de laatste uit 1666. Op zich is dat al bijzonder, omdat je in de Leidse archieven vanaf de zestiende eeuw bijna geen vermeldingen van joden tegenkomt. Pas vanaf het begin van de achttiende eeuw begint er zoiets als een joodse gemeenschap te ontstaan in Leiden.’

‘En waarom ben je zo geïnteresseerd in deze man? Het wordt misschien een wat magere eindschrijftie als je je moet baseren op alleen maar een paar documenten.’

‘Ik wil niet alleen over hem schrijven. Maar er is gewoon nog weinig geschreven over het jodendom in Leiden. Eigenlijk wil ik in mijn scriptie een overzicht geven van de ontwikkeling van de joodse gemeenschap in Leiden, vanaf het allereerste begin in de zestiende eeuw dus tot aan het heden.’

‘Woon je ook in dat joodse studentenhuis aan het Levendaal?’

‘Nee, dat niet,’ lachte ze. ‘Ik woon in een hofje, wel heel tof, het Groot Sionshofje. Toen ik via een studiegenoot hoorde dat daar een plek vrijkwam ben ik er direct op afgegaan, ik vond het zo grappig om juist in dat hofje met die naam te wonen. En het is me gelukt dus. Lekker centraal ook.’

‘Maar goed, je scriptie...’

‘Ja, de geschiedenis van het jodendom in Leiden dus, met speciale aandacht voor Moshe Levi. Maar misschien is dat te groot voor een eindschrijftie,’ zei ze aarzelend. ‘Wat denkt u?’

‘Ik – zeg maar jij trouwens, hoor – ik denk inderdaad dat het wat groot is. Je moet je afvragen wat je wilt. Eerder zei je dat die Moshe, die koopman, in de ban raakte van rabbi Zwi, toch?’

‘Ja. Daarom houdt zijn correspondentie na 1666 ook op. Ik denk dat hij alles verkocht heeft en naar Turkije vertrokken is omdat hij ervan overtuigd was dat Zwi de Messias was.’

‘Dan zou ik me daarop concentreren. Je begint je werkstuk met een verhaal over de komst van joden naar Nederland en uiteindelijk naar Leiden. En dan vertel je over die koopman. Zo kun je laten zien welke positie joden toen in de samenleving innamen. De handel, de contacten met niet-joden, dat soort zaken. Dan wijdt je een hoofdstuk aan rabbi Zwi en daarna vertel je over jouw koopman die have en goed verkoopt om deze figuur te volgen, net zoals veel Europe-

se joden in die tijd. Dan heb je volgens mij een mooi afgebakend onderwerp, origineel en goed te behappen voor een laatstejaars geschiedenis. En heel mooi: je gebruikt documenten die nog niet eerder gebruikt zijn. Je kunt proberen er een of twee artikelen over gepubliceerd te krijgen. En als je nog meer wilt, kun je gaan nadenken over een promotieonderzoek.'

Peter keek even opzij. Judith leek blosjes op haar wangen gekregen te hebben, maar echt goed kon hij dat niet zien omdat de duisternis inviel.

Het was druk op de weg. Het verkeer stond vast op het Levendaal en de Hoge Rijndijk. Normaal was het hier al erg druk rond dit uur, maar nu was de binnenstad ook nog eens afgesloten in verband met Leidens Ontzet, de jaarlijkse viering van de bevrijding van de Spanjaarden in 1574.

Na een minuut of twintig van stilstaan en langzaam rijden kwamen ze eindelijk aan bij het bouwterrein van de wijk Roomburg. Het was al half zeven geweest en alles zag er verlaten uit. Alleen in een grote tent waarvan Peter wist dat de dagvondsten er gewassen, gerubriceerd en in kisten verpakt werden, brandde nog licht. Omdat het terrein erg drassig leek, parkeerde hij de auto aan de zijkant. Samen liepen ze naar de tent, af en toe wat wegzakkend in het natte gras. Ongeschikter schoeisel dan Judith droeg was er niet waarschijnlijk, maar ze sloeg zelf geen acht op de modder die haar pumps bevuilde.

Plotseling ging een van de twee voorflappen van de tent open en kwam een gestalte naar buiten. Peter kon hem niet goed onderscheiden door het tegenlicht uit de tent. Peter zwaaide en riep de naam van Thomas, ervan uitgaand dat hij het wel zou zijn. De man leek te schrikken, bevroor even en rende toen weg, in tegenovergestelde richting.

Ook Peter zette het op een rennen.